

OORSPRONKELIJKE BIJDAGEN.

UIT DE GESCHIEDENIS DER TANDHEELKUNDE *)

DOOR

G. H. BISSELING.

In het *Archiv für Anthropologie* van 1919, schrijft prof. Lenhossek in een lezenswaardig artikel over: „Die Zahnkaries einst und jetzt”, dat tandbederf aan het einde van het diluvium in het gebit van den mensch voorkomt. Daar als gevolg van tandbederf meestal pijn ontstaat en het geheel natuurlijk is, dat men ook toen getracht zal hebben die pijn te stillen of te verzachten, is het duidelijk, dat de aanleiding tot het ontstaan van mijn beroep zeer oud is.

Ook de uitoefening daarvan. Een teedere praehistorische moeder, die een los melktandje voor een harer lievelingen verwijderde, was de eerste vrouw, die tandheekundige hulp verleende; een onbekende praehistorische man, die met de vingers voor een ander een waggelende kies uittrok, opent de rij mijner collegae.

En reeds zeer vroeg schijnt men tot het verwijderen van tanden of kiezen te zijn overgegaan, want Cicero zegt in zijn „de natura deorum”, dat de derde Aesculapius het tandtrekken uitvond.

De uitoefening van mijn beroep is dus in tegenstelling der gangbare meening, verre van modern; wij kunnen, om een banale

---

*) voordracht gehouden op een Vergadering van het Ned. Tandh. Genootschap Maart 1921.

uitdrukking te bezigen, zeggen: „Zij verliest zich in het duister der eeuwen”.

Wanneer wij ons tot Europa bepalen, en zijn oudste geneeskundige geschriften doorbladeren, dan vinden wij in het „Corpus Hippocraticum” reeds veel over de tanden. Omtrent de vorming en doorbraak der tanden vindt men gemeld, dat de tanden zich in de zevende foetaal maand beginnen te vertoonen. Hoe men dit wist, vraagt gij? — wel, mijne heeren door wetenschappelijk onderzoek. Wetenschappelijk onderzoek! ach menigeen, die geen geschiedenis kent, lacht fijntjes en denkt: dat is onmogelijk bij die stumpers van vroeger.

En die dit meent en kleineerend neerziet op werk van voorgangers, en verwaten is op hedendaagsche kennis, och, hij is het zelfs niet waard, dat men zich zijn naam zal herinneren, wanneer onze navolgers misschien reden zullen hebben om te schaterlachen over de, naar hunne meening, stumperachtige geleerdheid, bespottelijke theorieën, enz. van onze dagen.

De aanleg der tanden ging men ongeveer 2100 jaren geleden na door het onderzoeken van embryo's.

Maar onze verwondering neemt bij het doorlezen dezer geschriften nog toe, wanneer wij ervaren, dat reeds gelet is op de plaats, wáár het tandbederf de kies aantast, dat men reeds wist, dat één bepaalde kies vooral aan tandbederf onderhevig is en dat één bepaald element in de bovenkaak de grootste neiging tot abscesvorming heeft. Ook merkt men reeds, bij het verschil tusschen rond- en langkoppen, op, dat deze laatste een hoog verhemelte en onregelmatig gestelde tanden bezaten.

Wat betreft de pijnen door tanden veroorzaakt, zoo leest men: „wanneer een tand hol en bewegelijk is, moet men hem uitnemen, indien hij echter pijn veroorzaakt zonder hol en bewegelijk te zijn, moet men hem uitdrogen door te branden”. Hinderlijke scherpe punten der tanden kende men ook al, want — zoo vindt men — bij hen, die een breede zweer van langen duur op den kant van de tong hebben, moet men onderzoeken of aan denzelfden kant een der tanden een scherpe punt heeft. Het tandsteen verwijderen wordt ook niet vergeten. Uit de be-

schrijving der werkkamer van den geneesheer leeren wij reeds, dat de nagels van den operateur kort moeten zijn, dat hij zich dient te oefenen alles zoowel met de eene als met de andere hand uit te voeren, dat alle instrumenten binnen zijn bereik moeten liggen, gemakkelijk te hanteeren moeten zijn en dat, wanneer een insnijding van noode is, hij deze snel moet doen.

De schrijver van het boek „de medico” had geen grooten dunk van de handigheid, die noodig is om een kies te trekken, want als hij het heeft over de hanteering der verschillende instrumenten in het gebruik waarvan de student geoefend moet zijn, drukt hij zich aldus uit: „Volsellis enim quibus tum dentes, tum columellae comprehenduntur, quemlibet uti licet, simplex earum usus esse videatur”.

(Wat betreft de tangetjes om tanden te trekken en de huid te lichten, de eerste de beste kan er zich van bedienen, want klaarblijkelijk is het gebruik van deze eenvoudig).

Menig tandarts, die reeds is à son vingt millième opération, zal het daarmee echter niet eens zijn. Het tandenreinigen wordt ook reeds aangegeven. Men vindt het in het boek, hetwelk handelt over de vrouwenziekten. Wanneer een vrouw slecht uit de mond riekt en het tandvleesch zwart is en ziek, verbrande men afzonderlijk een hazekop en drie ratten. De ingewanden van twee ratten moet men uitnemen, maar niet de lever en de nieren; in een steenen mortier marmer of witten steen stampen en ziften en daarna gelijke ingrediënten mengen en de tanden mee afwrijven, daarna met ongewasschen wol wrijven en den mond met water spoelen; men doopt de ongewasschen wol in honing en wrijft daarmee de tanden en het tandvleesch van binnen en van buiten.

Anijs en venkelzaad stampen, een scrupel myrrhe bevochtigen met ongeveer een achtste liter onversneden witten wijn. Met dit toebereide de tanden wasschen, het lang in den mond houden en den mond spoelen, wanneer men nuchter is en na den maaltijd.

Dit middel maakt de tanden schoon en geeft hun een aangename geur.

Het tandreinigingsmiddel viel zeker meer in den smaak, wanneer het een uitheemschen naam droeg, daarom noemde men het: „het Indisch praeparaat”.

Over een tandbederf-theorie schrijft Aristoteles: „Waarom — vraagt hij — bederven de zachte, zoete vijgen de tanden? Is het niet, omdat zij door kleverigheid aan het tandvleesch blijven hangen en dat de zaadjes in de tusschenruimten der tanden geraken, waar zij, week en warm als de vijgen, zeer veel bederf veroorzaken. Ook is misschien de hardheid van deze pitjes de oorzaak, dat van de tanden te veel gevegerd wordt om ze te vermalen”.

Men leest in vele boeken over de geschiedenis der tandheekunde het fabeltje, dat men slechts waggelende tanden verwijderde. In de: „*Questiones mechanicae*” heeft Aristoteles het over de tangen om tanden te verwijderen. Zij bestaan uit twee hefboomen, die tegenover elkander geplaatst zijn en hetzelfde steunpunt hebben, daar waar de tang gevoegd is. De tand — let nu op — wordt vastgehouden en losgemaakt terzelfder tijd en wanneer hij losgemaakt is, kan hij gemakkelijker met de vingers dan met het instrument uitgenomen worden.

Hij opent de rij der onderzoekers over de vergelijkende anatomie der tanden en zegt: „de tanden leveren stof tot meer dan één vraag” en wij weten van hoe groot belang de rol is, die deze elementen nu nog in wetenschappelijke stelsels spelen.

Celsus vermeldt het eerst het vullen der tanden en wel met lood of pluksel als middel om het afbreken der kroon bij verwijdering te voorkomen, (*vel linemento vel bene accommodato plumbo replendus est.*)

Hij geeft het eerst de tandregulatie aan: „Wanneer bij kinderen een tweede tand, voordat de eerste uitviel, te voorschijn komt, moet men dengene, die had moeten uitvallen, rondom zuiveren en uitnemen en den tand, welke zich op de plaats van den eersten tand vertoont, dagelijks met den vinger drukken, zoolang totdat hij zijn behoorlijke grootte bereikt heeft”.

Het heeft allen schijn of men in zijn tijd, d.w.z. tusschen 30 v. en 50 n. Chr. reeds te spoedig naar de tang greep, want Celsus

waarschuwt daar uitdrukkelijk voor in het zevende boek, hoofdstuk 8, zeggende: „Si vero exesus est dens, festinare ad eximendum eum nise res coegit non est necesse.” (Wanneer de tand hol is, is het niet noodig zich te haasten hem uit te nemen tenzij het dringend noodzakelijk is). Deze zeer moderne raad van den antieken schrijver is nog in onze dagen waard ter harte genomen te worden.

Het treft ons, dat noch in het Grieksch, noch in het Latijn een woord voor tandarts gevonden wordt, maar toch noemt Martialis ons een zekeren Cascellius, die zieke tanden uitnam of herstelde en is het ook bij dezen hekeldichter dat men voor het eerst leest dat valsche tanden gekocht werden, ja, dat zij zoo vervaardigd werden dat men ze 's nachts kon afleggen.

Wilt gij eens hooren, wat Appuleius, de schrijver van die aardige fabel van Amor en Psyche, in zijn Apologie zegt. Hij werd beschuldigd van slechte zeden, zinprikkelende verzen, tooverij enz. Op het verzoek van Calpurnianus had hij dezen een tandpoeder gezonden. „Van alle deelen van het lichaam — aldus Appuleius — is er geen waaraan zooveel zorg besteed moet worden, als aan den mond, want deze is, vestibulum animi; janua orationis et comitium cogitationum. Voor een vrij man is niets zoo onwelvoegelijk als de onzindelijkheid van den mond. Het is dat gedeelte van den mensch, hetwelk door des menschen recht opgaande houding het eerst de blikken treft en een groot aantal verrichtingen vervult.” Zóó dacht men in de tweede eeuw na Christus en wij, tandartsen, sloven ons nu nog dagelijks uit deze meening meer ingang te doen vinden.

Had ook reeds Ovidius ¹⁾ niet geschreven ten tijde van Christus:

Mes écrits ne sont pas pour la femme rustique
 Qui gravit le Caucase ou qui boit le Caïque
 Dois-je recommander aux belles de ce temps
 Et le soin de leur bouche et le soin de leurs dents?

¹⁾ Vertaling van DEVAINTANGE. Paris 1807.

en aan jongelui den raad gegeven:

Aime la propreté, que frais et non taché
 Ton vêtement retombe avec grace attaché
 Qu'une savante main coupe ta chevelure,
 Et qu'à ton pied s'ajuste une habile chaussure.
 Soigne tes dents, unis les ongles de tes doigts,
 Et qu'une douce haleine accompagne ta voix.

Wij komen nu aan den man, die van 200 nà Christus tot aan de Renaissance de geneeskunst beheerscht heeft; bij wien men dertien eeuwen lang zwoer, totdat de Zuid-Nederlander Vesalius zijn gezag ondermijnde. Maar gij weet het, Vesalius was niet de eerste die fouten aanwees bij Claudius Galenus; dat deed reeds drie honderd jaren vroeger Ab-Al-Latif.

Galenus beschrijft zeven paar hersenzenuwen, kauwspieren arterieën en venen, zag dat naar de tanden ook zenuwen verlieden, vermeldt het tusschenkaaksbeen en geeft het getal der wortels van de verschillende tandsoorten der boven- en onderkaak. „De gaten in den tanden — zoo zegt Galenus ongeveer 1700 jaren geleden — worden veroorzaakt door den invloed van scherpe en bijtende vochten.” (ex humorum acrium et erodentium influxu). Hij geeft het, nu nog zoo dikwijls met succes toegepaste, trepaneeren van den tand aldus aan: „Wijkt de kwaan zelf bij geen van alle voornoemde middelen en houdt de pijn hevig aan, doorboor dan de tand met een fijn boortje.” IJzeren vijltjes voor het afvijlen der tanden worden door hem gebruikt, pijnlooze behandeling vermeld en tandreinigingsmiddelen voor de gewone en ook de praxis aurea (in regis usum) aangegeven.

En in de vijfde eeuw nà Christus vertelt Marcellius reeds, die de holle tanden met was vulde, dat men de tandpoeders in houten of hoornen doosjes moest bewaren en Paulus van Aegina herhalende, hetgeen reeds Hippocrates medegedeeld heeft over het vastbinden van losse tanden met gouddraad, meent dat niet iedereen daartoe de middelen heeft en men zich daarvoor ook

wel kan bedienen van een stevigen linnen draad, paardenhaar of iets dergelijks.

Laten wij om tijd te besparen in eens overgaan op Albucasim, den grooten man der antieke Arabische chirurgie. De instrumenten voor de uitoefening van ons beroep waren toen in aantal al zóó groot, dat hij zegt: „Weet, dat er voor de tanden vele instrumenten zijn en het ons onmogelijk is ze alle te beschrijven. Iemand in zijn vak bedreven zal uit zich zelf nieuwe instrumenten bedenken, al naar gelang de omstandigheid en de ziekte”.

Ik stip even zijn behandeling van fistels in den mond aan: „Het komt voor, dat in het onderste gedeelte van het tandvleesch, of in het gehemelte, of aan de wortels der kiezen een gezwel ontstaat, hetwelk gaat zweren, doorbreekt, blijft etteren en eindelijk een fistel vormt. Wanneer men het gezwel zonder goeden uitslag behandeld heeft, moet men een brandijzer heet maken, waarvan de afmetingen overeenkomen met die van de fistel. Men brengt dit heel heet in de opening der fistel, terwijl men met de hand zoodanig drukt, dat het warme ijzer tot in de diepte doordringt en verder dan de holte gaat. Men doet dit een of twee malen en behandelt verder met de geneesmiddelen vroeger aangegeven. Houdt het uitvloeiden van etter op, dan heeft genezing plaats. In het tegenovergestelde geval, moet men het been bloot leggen en het gedeelte van het bedorven been verwijderen op een manier, die wij op haar plaats zullen beschrijven”. Dit geschiedde bij traanfistels met behulp van een soort ronde boor, die door de wrijving van het handvat tusschen de vingers in beweging werd gebracht.

Hij beschrijft nauwkeurig het verwijderen van tandsteen en heeft afbeeldingen van vele instrumenten gegeven. Hij geeft aan hoe te handelen en welke voorzorgen te nemen bij het verwijderen van tanden en kiezen en waarschuwt te doen, als die „fatui tonsores”, die in hun onbeschéamdheid en vermetelheid bij het tandentrekken geen der voorzorgen nemen, die wij aangebevolen hebben.

Eindelijk vinden wij dan bij dezen beroemden Arabischen heel-

meester, iets waarop wij lang gewacht hebben, n.l. de beschrijving der vervanging van verloren gegane elementen.

„Wanneer een of twee tanden verloren zijn gegaan, kan men ze op hun plaats terugbrengen door te vlechten (n.l. met gouddraad), gelijk wij aangegeven hebben en zij blijven daar. Maar een „artifex expertus”, een ervaren meester, moet dit voorzichtig doen. Ook snijdt men runderbeen in den vorm van tanden en zet dat in de plaats, waar de tand ontbreekt”.

Dit schreef Albucasis nu bijna 900 jaren geleden en reeds vóór duizend jaar waarschuwt Rhazes het tandreinigen niet te overdrijven, omdat het glazuur beschadigd wordt, ettering ontstaat, de tanden bewegelijk worden en het tandvleesch dun en verzwakt.

Vóórdat ik overga tot het mededeelen omtrent het een en ander uit de geschiedenis der tandheekunde hier te lande, wil ik in uwe herinnering terugroepen het bekende middeleeuwsche leerdicht der School van Salerno.

Ook daarin vindt men het een en ander omtrent de tanden en geeft de onbekende schrijver eenige raadgevingen aan artsen, waarvan wij, tandartsen, ook nut kunnen trekken. Ik zal u het een en ander voorlezen uit die aardige, Fransche vertaling van Meaux-Saint-Marc en beginnen met een paar regels van het epiloog om u de strekking van het werk duidelijk te maken.

J'ai voulu dans ces vers célébrer le régime,
 Qui du triste malade, affligeante victime,
 Ranime les esprits et guérit les langueurs.
 Sous peu de mots le rythme abrégé les longueurs
 Soulage la mémoire, au souvenir rappelle
 Ce qu'il sut autrefois, par sa forme nouvelle,
 C'est un triple avantage, agréable au lecteur
 Et de longue existence un présage flatteur.
 S'il observe avec soin la prudente sagesse,
 Cachée en ces conseils, il passé la vieillesse.
 Reçois pour ta santé mes souhaits plus nombreux

Que les fleurs des jardins, que les astres des cieus.
 Je recueille en ces vers la Flore médicale,
 Grâce au secours d'un Dieu, de Clio sa rivale.
 Leur suffrage acheva cet ouvrage fameux
 Où sont tracé de l'art les préceptes heureux
 Gloire au Dieu bienveillant! à l'Ecole moderne
 Par qui, d'un éclat pur, brille aujourd'hui Salerne.

Wilt Gij zijn wenken eens hooren: ad praecavendam aegrorum
 ingratitudinem; om den ondank der zieken te voorkomen?

L'élève d'Hippocrate, en sa pénible étude,
 Est trop souvent payé de noire ingratitude
 On lui promet un monde à l'heure du danger,
 Le malade guéri n'y paraît plus songer.
 L'art s'acquiert à grand prix: sur un lit de misère
 Qu'il ne se penche pas sans espoir de salaire.
 Du médecin le zèle, au salaire pesé,
 S'éteindra promptement, s'il n'est récompensé.

.....
 Du malade sauvé chétive est la mémoire;
 En ennemi l'on sait qu'il traite sons égard
 La maladroit qui parle honoraires trop tard.

Wij allen weten, dat een verzorgd uiterlijk bijdraagt tot min
 of meer succes, de schrijver dichtte:

Vêtu d'habits décents, affable et plein de zèle,
 Le médecin s'empresse à la voix qui l'appelle.
 D'un rubis l'étincelle à son doigt brillera.
 Sur un coursier superbe en visite il ira.
 Ce splendide attirail rehausse son mérite;
 Sur l'esprit du malade il réussit plus vite
 Reçois cadeaux sans nombre: un mince accoutrement,
 Lui vaudrait profit mince et sec remerciement.

In: „de infirmitatibus oris” vindt men:

Baigne d'eau ta gencive, et des dents la santé
 Gardera sa vigueur et sa vivacité.
 Pour conserver tes dents, prends et livre à la flamma
 La graine de poireau, celle de jusquiame:
 Que par un entonnoir leur vapeur s'exhalent
 Dans ta bouche entr'ouverte aille endormir la dent.
 Le soir sous ton menton pose encore un topique
 Tenant de cantharide une poudre énergique
 Sa vertu stimulante, aspirant la douleur,
 De la dent cariée éteint bientôt l'ardeur.
 Applique le cumin et la cire échauffée,
 De la dent qui fait mal la rage est étouffée.
 Mâche avec le persil le siler montagnard,
 Des dents la fade odeur se bannit sans retard.
 Le double tour des dents avec soin s'examine.
 Vois-tu l'une gâtée et gâtant sa voisine,
 L'autre creuse et trouée, à l'instant sans broncher,
 Au dentiste prochain cours les faire arracher.

Dat: „Courir sans broncher au dentiste prochain”, klinkt wel aardig, doch in den Latijnschen tekst wordt het niet gezegd.

Omtrent de tandheelkunde hier te lande vinden wij het eerst iets vermeld bij dat slachtoffer der wetenschap Cajus Plinius Secundus. Wij lezen in de Naturalis Historia, dat de soldaten van Germanicus Caesar in Germania trans Rhenum, het water uit een zoet waterbron aldaar dronken en dat binnen een tijdsverloop van twee jaren het gebruik van dit water het uitvallen der tanden veroorzaakte. De doktoren noemden die ziekte „stomacace”. Wij kunnen er met eenige voldoening op wijzen, dat het Friezen waren, die den Romeinen een middel tegen deze ziekte aanwezen. „Frisii, qua castra erant, nostris demonstravere illam”. Het inheemsche geneesmiddel was waarschijnlijk de waterzuring.

Dan komt omstreeks 1250 Jacob van Maerlant met zijn Naturen Bloemen. Van het kind leest men:

Ende Aristoteles seghet
Dat hem te wassene phleget
Ter sevender maent hare tanden.

Over de tandzweer schrijft hij:

Esels melc warm als bloet
Es jeghen die tantswere goet,
Wil mar die tanden mede dwaen.
Sie doet se vaste staen.

Uit de drekmiddelen van het gedicht van Quintus Serenus Samonicus vindt men van den bok:

Sijn drec es goet jeghen die tandswere
Maect me er of, een pleister op 't sere.

Het zaad van den kolokwint werd ook gebruikt:

Die tantswere te hebben pleghet
Hi sol sieden dit saet in wine,
Ende supent in dien mont sine,
Ende ne laet niet inwaert gaan,
Ende garrisen ende dwaen
Daarmede kele, tant en mont:
Hhi gheneset in corten stont.

Het bekende inademen van dampen bij kiespijn volgt hier: men gebruikte de bladeren van den mastikboom.

Scuerde lippen, tonghe en mont
Ghenesen si in korten stont
In suehte sol men die blade sieden
In asine, so sullen sie dieden.
Ende ontfaen daar af den roec,
Ende spoelse mede, dat geswelgh ooc.

Vergelijkende anatomie der tanden treft men ook reeds aan:

Men vint onder alle die dieren
 Tande van drierhande maniere:
 Some effene/ some als saghen/
 Ende some die uteraghen.
 Effene tanden heefi die man,
 Ende wat so hoorne draghet nochtan/
 Hen ware 't ghehornet serpent.
 Wat so hem met proyen bekent,
 Es gethant, ghelijce der zaghen,
 Sulke, meen ik, als honde draghen;
 Ende die ever ende die oliphant
 Hebben den ragenden tant.

Eenigen tijd geleden las ik, dat een zekere dokter Guttmann voor vroedvrouwen tandheelkundige verzorging eischte en dat zij vóór iedere verlossing haren mond zorgvuldig moest reinigen. Over vroedvrouwen heeft weliswaar Jan Deckers omstreeks 1330 het in zijn Lekensphieghel niet, doch hij spreekt over de voedster, de min van het kind.

Sal men hem een voestre gheven
 (Wat het bi melc moet leven)
 Dat sal sijn eene vrome wijf,
 Die ghesont ende soete hebben dlijf
 Ende ooc soete den adem met.

Omtrent denzelfden tijd beginnen wij handschriften over heelkunst te ontmoeten en wel in de landstaal. Wij kennen bijv. handschriften, zelfs met afbeeldingen van instrumenten van de chirurgie van meester Jan Yperman, hetwelk door prof. Van Leersum is uitgegeven. Dan bestaat er een onuitgegeven handschrift van een zekeren Thomas Scellink, die omstreeks 1317—1336 geleefd schijnt te hebben. Hij vangt aldus aan: „Ic, Thomas Scellink, umbra medicina, hebben ghemerckt, dat have en goet vergaet, mer goede kunste blijft den mensche alle sien leven

lanck, want alsoc Aristoteles seit sciencie es een edel conste en hi es edel die se heeft”.

Over zijn minder bekwame vakbroeders en de onbevoegden is hij niet bijster goed te spreken. „Nu siet u, dat het meeste deel der surginen siene leeken en ongheleerde dwasen èn sotten èn dorpren, dwelc groot jammer is”.

Met vrouwelijke collegae had hij niet veel op: „als oock dat nog meerder jammer es en 't ontfarmen èn al der onbequamst, dat es dat die on veerdigje wive deze konst aannemen. Als alsulcke surginen jemand ghenesen, dan is es bi aventure en niet bij konste”.

Bij Yperman en Scellink vinden wij de behandeling der tanden, tandvleesch enz., volgens de Ouden en de Arabieren, doch Scellink zegt nog over zijn behandelingen: „Ende sin experimenten die luttel surginen cunen of weten”.

Mag ik even onder uw aandacht brengen, dat reeds in 1313 op de belastingkohieren der Stad Parijs voorkomt een zekere Martin le Lombart, „qui traite les dents”. Wij kunnen daaruit opmaken, dat hij een zekere mate van welstand genoot.

Over de geldelijke omstandigheden der middeleeuwsche tandartsen is tot op heden mij niets bekend; de doktoren schijnen er gunstig voor gestaan te hebben; luidt het rijmpje niet?

Dat Galenus opes
Eet Justinianus honores
Sed genus et species
Cogitur ire pedes.

Bringt Galenus Werk viel Geld
Bringt Justinianus Ehren
Gehen zu Fusse durch die Welt
Welche Sprach und Logik lehren.

Ook ten tijde der Renaissance schijnt het beroep van den geneesheer loonend te zijn geweest, immers in zijn „declamatio in laude artis medicae” zegt Erasmus: Van de rhetoriek en de dichtkunst kan slechts hij leven, die er in uitmunt. Een musicus, die

het niet tot een groote hoogte in zijn kunst gebracht heeft, lijdt honger. Een rechtsgeleerde heeft maar een mager inkomen, als hij niet voortreffelijk is. Slechts de geneeskunde onderhoudt en beschermt haren beoefenaar, hoe weinig bedreven hij er ook in moge zijn. De medische wetenschap berust weliswaar op ontelbare kundigheden en de kennis van een oneindig aantal zaken; toch helpt dikwijls één enkel geneesmiddel een stumper in het vak aan den kost. Het is dus verre van daan, dat dit beroep als onwinstgevend kan veroordeeld worden.

Reeds vroeger namen overheidspersonen maatregelen om te waken over de gezondheid der burgers.

In de „Gilden van Utrecht” vinden wij de volgende verordening van 28 Juli 1434. Van de barbieren. Wij borgermeyster, scepen ende rade der Stad van Utrecht, ansiende ende voirogen hebbende, dat onkunstige ende onbesochte in allen kunsten ende sonderlinge, die den leven ende gesonden der menschen rueren ende aengaen, die daerijne werken, grote verderffnisse in den volke maekenende maken mogen, omdat te verhueden, hebben wij overdragen ende gesleten eendrachteliken opten ambocht der barbieren in onser stad ende die daerijne dienen; dat van deser tijd voirt engeen meyster barbier hem latens, tande uit te trecken, noch ciirurgie ondermijnden en sall, hij en sij daerijne besocht ende geoeffent enz.

Tandartsen zijn van nature nog al strijdlustig; hetgeen niet te verwonderen is, daar zij steeds front hebben moeten maken en het nog moeten doen, tegen onverschilligheid, onwetendheid en geringschatting. Ook de eerste Hollandsche tandarts komt strijdende ten tooneele, niet in een hekeldicht of poëtische ontboezeming, doch ook in een droge acte der Stad Utrecht. Deze acte luidt: „16 December 1494. Sleten, Scepen, rade en oudermanne tusschen den barbieren, aen die een, ende meyster Peter, tanttrecker, aen die andere zijde, also dat meyster Peter voirseijt zijn proef doe zel ende der barbieren gilde winnen, ende zal zien pande vrij weder hebben, oft die borge daarvoer zellen ontslagen wesen”.

Het geplaag met proef afleggen, examen, bestond al vroeg;

een zwakke troost voor den hedendaagschen student; reeds in 1461 lezen wij: Alsoe bij den raide in de jaere 1434 en de 1459 weder vernijt wert op 't ampt der barbieren in onser stadt ende di daerinne dijennen dat gheyn meyster barbier hem latens, tande uit te trekken noch cyrgie onderminderen en sell, hij en sij daerinne besocht ende gheoefent.

Het kleine aantal inwoners der steden en daardoor de mindere behoefte aan heelkundige hulp, was wel oorzaak, dat chirurgen zich verplaatsen moesten en op de marktdagen en met kermis een stadje bezochten. Zij schijnen dan niet geweerd te worden, integendeel, ook de tandttrekkers niet, want uit 1498 vernemen wij, dat: „Hier zijn uutgesondert tanttreckers ende die met wormcruyt omgaen, die welcke zellen moegen tanttrecken ende wormcruyt vercopen na der ouder gewoonten.

Zij moesten echter betalen, zoo bijv. in Schiedam in 1498: „Van elcken meester hierybinnen commenstaende met peeterolije, wormcruyt, salff ofte tanttreckers, etc. 8 d. Hollants”.

De boekdrukkunst was ondertusschen uitgevonden en een stroom van geneeskundige en chirurgische boeken verscheen, waarin ook voor de tanden de noodige belangstelling werd getoond.

Het eerste boekje in het Nederlandsch geschreven, waarin een aparte verhandeling voorkomt over het trekken der tanden, werd in 1551 te Kampen uitgegeven. Het is uit het Duitsch vertaald en als schrijver wordt genoemd mr. J. Carethanus. De schrijver raadt aan, dat men het uittrekken der tanden niet eenen iegelijken barbier des bevelen, maar bijzonderlijk dengenen die bevaren zijn in zulks en weten met sulcke uittrekkingen omme te gaen. Zeer modern schrijft hij reeds voor: „Item na den eeten wasch uwen mond met Wijn, Bier ende wascht al het gene en dat in de tanden hangt af, op dat het er niet verwijlen ende stinkent worden”.

Zeker die zestien-eeuwsche tandartsen waren niet zoo geleerd als de toenmalige artsen, die veel aan astrologie deden en aan sympathische middeljes geloof hechtten.

Daar verhaalt bijv. dr. Cardanus, dat een dienstbode vreese-

lijke kiespijn had; men raadde haar aan 's nacht op haar wang een hondje te leggen. Zij werd genezen en de kleine hond liep blaffende weg en al zijn tanden waren slecht geworden. Een zekere prof. Horst schreef een geleerd boek in het Latijn over een gouden kies, die doorgebroken zou zijn bij een boerenjongen; de conjunctie der hemellichamen ten tijde van de geboorte des jongens had dit wonder teweeggebracht; later bleek, dat de arme professor er in was geloopen en dat de kies van een goud omhulsel voorzien was.

Het is somtijds praktischer niet zoo geleerd te zijn en met vader Cats te zeggen:

Waar vindt men eenig mensch in alle dingen wijs
Al is hij schoon geleerd en oock ten volle grijs?

Reeds vroeger vondt men in de Duitsche literatuur de uitdrukking: „Er hat ein Geschrei wie ein Zahnbrecher”, en in Holland riep een 16 eeuwsche collega:

Tande uyt, tanden uyt
Met herten coen.
Ic Mr. Bonifaes cant
Al lachende doen.

Doch uit de zestiende eeuw dateert ook de eerste wetenschappelijke monografie over de tanden van de hand van Bartholomeus Eustachius; het beroemde *Libellus de Dentibus*.

Ook van het vullen der tanden met goud wordt in die eeuw verder gewag gemaakt; wij vinden bijv. op de rekening van Henry IV in 1576 een post van 15 livres, 15 sols voor „or pour plomber les dents du Roi”: Het leggen van goudvullingen zou reeds omstreeks het midden der vijftiende eeuw door Joh. Arculanus vermeld zijn.

Mag ik nu uwe belangstelling eens vragen voor een eenvoudig man; volgens de meening zijner dagen een ongeletterde, omdat hij noch Latijn, noch vreemde talen kende, en wel voor den kamerbewaarder der Kamer van Heeren Schepenen van Delft,

den beroemden Hollandschen geleerde Antonie van Leeuwenhoek. Ook voor ons is hij van buitengewoon veel belang, omdat hij de bacteriën in de mondholte aantoonde en onderzoekingen over het weefsel der tanden bij mensch en dier in het licht gaf.

Laat ik u uit zijn werken het volgende voorlezen uit een brief van 12 September 1683.

„Mijne gewoonte is des morgens mijn tanden te wrijven met zout en dan mijn mont te spoelen met water en wanneer ik gegeten heb, veeltijds mijne kies en een tantstoken te reinigen, alsmede deselve wel met een doek sterk te wrijven, waardoor mijn kies en tanden soo suiver en wit blijven, als weinig menschen van mijn jaren gebeurt (hij was toen 51 jaar), en mijn tantvlees (met wat hart sout ik daar tegen kome te wrijven) niet er komt te bloeden. Nogtans soo en sijn mijne tanden daar so suiver niet, of (wanneer ik deselve met een vergroot spiegel besag), daar blijft of groeit tusschen eenige van de kies en tanden een weinig witte materie, die so dik is, alsof het beslagen meel was. Dit selvige observeerende, oordeelde ik, (hoewel ik geene bewegingen daarin konde bekennen) dat er egter levende dierkens in waren. Ik heb dan het selvige verscheidene malen met suiver regenwater daar geen dierkens in waren, en ook met speeksel vermengt, dat ik uit mijn mont nam, nadat ik hetselvige van de lugtbelletjens hadde gescheide (omdat de lugtbelletjens geene beweging in het speeksel souden maken) en meest doorgaans met groote verwondering gesien dat in de gezeide materie waren, veele seer kleine dierkens, die haar seer aardig beweegden. De grootste soort, was van fig. 2, deselve hadden een zeer sterke en aardige beweging, en schoten door het water, of speeksel, als een snoek door het water doet; deze waren meest doorgaans weinig in getal. De tweede soort had de fig. 3. Deze draaiden haar veeltijds om als een tol, en namen so nu en dan een kours als met C. en D. is aangewesen, deze waren veel meerder in getal. Aan de derde soort en konde ik geen figuur bekennen, want op de eene tijd schenen deselve te bestaan uit een lang rond, en op de andere tijd weder uit een volkomen rond. Deze waren so klein, dat ik deselve niet grooter konde sien als fig. E.

en hadden daarbij so een vaardige voortgang, dat deselve so door malkander zwierden alsof wij ons inbeelden een groot aantal van muggen of vliegen door malkander te zien vliegen”.

Leeuwenhoek onderzocht ook bij „twee distincte vrouwspersonen en een kind van agt jaren” deze witte materie, stelde vast dat azijn zeer vele dierkens doodde, m.a.w. een zekere antiseptische kracht had en merkt op: „dat ter soo veel menschen niet leven in onze vereenigde Nederlanden, als ik heden levende dieren in mijn mond draag”.

In den brief van 4 April 1687 komt o. m. voor: „Na dezen ben ik genezen geweest om het maaxsel van menschentanden te beschouwen, hebbende dan van een Doode begraven (bij mij daartoe versogt) bekomen verscheydene groote menschentanden (die wij kiezen noemen), hebbe ik daarin mede gezien, dat deselvige uit geen andere deelen en bestaan, dan uyt te samen gestelde pijpjes die mede uit de holligheyt (pulpaholte) van de Tand haar begin hebben ende eyndigen tot in de circumferentie van deselve. Dog moet men weten, dat deze pijpjes, die hier in deselve werden aangewesen, zeer uitstekend dun zijn, en niet wel en zijn te bekennen dan met scherp ziende vergrootglazen...” Hij zegt verder: „dat de schors (’t email) wel 40 tot 50 ringsgewijze rimpels of krapjes, heeft, dat de oorzaak daarvan is, dat zij de spacie aangeven, die de tand in een dag of maand buiten het tandvlees is gestooten”.

Verder dat de holligheyt van de tand is gevuld met zenuwen, bloed en andere vaten, die zich in zoovele kleine vaatjens verspreiden, dat ieder pijpjebeen, niet alleen in den beginne of grootwording, daardoor is grootgemaakt, maar ook voortdurend (zoolang de tand gezond is) door deselve vaatjens gevoed en onderhouden werd. Dan geeft hij aan, dat de einden van de beenen pijpjes weder in zachte vaarjens veranderen, die zich door het tandvleesch verspreiden en dat deze vaatjes de grootste oorzaak zijn, waardoor de tand aan het tandvleesch vereenigd is. Ook vinden wij een afbeelding van het tandbeen onder het microscoop gezien.

Hij heeft ook de proportie van een beenen pijpje tot de dikte

van een tand berekend en het is interessant zijn rekenwijze te volgen. Zij is aldus: de breedte van deze Tand was zeer na twee vijfde gedeelte van de lengte van een duim en na mijn beste tellinge soo oordeelde ik in de lengte van een vijf en veertigste gedeelte van een duym te sien een honderd en twintig pijpjes, dat is dan in de lengte van een duym breed, vijf duizend en vier honderd pijpjes. Soo wij nu soodanigen kies als hierboven gesegd is, rond stellen te zijn, soo is de lengte ofte diameter van de kies 2150 dikker dan een pijpje, waaruyt deselve is te samen gestelt, en wanneer wij dit getal door sijn selven multipliceeren, soo sal der een getal van 4.822.500 uitkomen. In somma dan, de proportie van een beenen pijpje is $\frac{1}{4.822.500}$ tot de dikte van de tand.

In de zeventiende eeuw stonden wij in Frankrijk niet in een al te goed blaadje; men vindt n.l. de uitdrukking van: *mentir comme un arracheur de dents.* Ook over doktoren was b. v. Molière niet goed te spreken, doch hier in Holland bleef men nuchter; mag ik u eens een in dichtmaat gestelde waardeering der artsen uit 1663 voorlezen ?

Vraeghje wie het meeste goet
 Aen het Landt en Steden doet?
 Sonder langh beraden
 Segh ick dat een meesters handt
 Aen de Steden en het Landt
 Doet de nutste daden.
 Daer en wordt geen mensch verschoont
 Rijck, noch arm, noch waer hij woont
 In de stad of Dorpen,
 Of hij wordt licht cranck en swack
 En in pijn en ongemack
 Stedigh onderworpen.
 Als haer dan een sieckt' verheft,
 Als haer pijn en lijden treft
 Door de gantsche leden,

Wat baet dan sijn Huysmans Vee?
 Wat baet dan de grijze zee?
 Wat baet dan de Steden?
 Dan sal al de Koop-mans goedt
 En sijn rijcken overvloedt
 Hem niet heylsam wesen:
 Dan is 't met den krijgs-man uyt,
 Spiets noch sabel, roof noch buyt
 Kan hem niet genesen.
 Maer de Heere heeft het kruyt,
 Dat hier uyt der aerde spruyt
 Gemaekt een geneester
 Van veel lijden en ellent,
 En maekt hare kracht bekent
 Aan een schrander Meester,
 Die dan stelt sijn kunst te werck
 Daerdoor, dat hij menig sterck
 En gesont doet maken,
 En dus door des Meesters handt
 Blijven in een goeden stant
 Zal des werelds saken,
 Maar woud'ick nu singen uyt,
 Wat door salf, door smeer en kruyt
 Wij al voordeel krijgen,
 Ick soud' singen alsoo langh,
 Dat ick self word' sieck en bangh
 Daarom wil ik zwijgen ¹⁾).

en dichte men niet „Op de Chirurgie”.

Dees komst goet overal, in Oorelog en Vreden
 Sij wordt so wel van Mars, als Venus aangebeden,
 Alwaer de Krijgh's God Mars sijn standaart heeft geplant,
 Alwaer door Venus wight, de Mans van liefde brant,
 Daer siet men menigmael, veel accidenten brouwen

¹⁾ 't HOORNS Vermaeckelijck Treck-schuitje, 1663, II. Deel. Stemme: Segt mijn schoon Godinne.

Want Venus krijgt een qual, en Mars die wort gehouwen,
 Door tolck, spiets en swaert, en Venus door haar spel
 Geniet een leelijck quaet, dus sit men in geqnel.
 Geduerigh dese twee, wat raet dan voor dees Goden,
 Een deftig Chirurgijn die dient te sijn ontboden ²⁾).

Men is gewoon Pierre Fauchard als le père de l'art dentaire te beschouwen. Zijn werk, le Chirurgien dentiste, hetwelk in 1728 te Parijs verscheen, omvatte de geheele tandheelkunde. Doch uit al het voorgaande is duidelijk gebleken, dat Fauchard voorgangers gehad heeft; ook hier in Holland.

B. v. in 1692 vindt men de volgende annonce:

„De juffrouw van Rotterdam, die Kunst en Wetenschap heeft om Tanden in den mond te stellen, dat men daarmede kan eeten, spreken en singen, alsof het haar eigen Tanden waren; sij maekt ook Tanden op staande voet schoon en fatsoeneert dieselve zonder pijn of zeer doen, ook verkoopt zij een kostelijk tandpoeder, die al het quat tandvleesch goed maekt. Die se van doen heeft, kan haar vinden op de Pijpe-markt in de Pellicaen, daer ze nog maar drie weken te vinden is”.

In 1725 verscheen de volgende advertentie:

„Een yder wordt bekend gemaakt, dat Johannes de Maber, ivoorsnijder heeft eene uitnemende kunst en wetenschap om ivoore Tanden in den mond te maken op eene nieuwe inventie, fraay fatsoen, dat men daarmede kan eten en beter spreken, en de andere tanden zal behouden; woont op de Agtergragt over de Ossenmarkt, daar sijn naam boven de deur staat, tot Amsterdam”.

Een lucratief bestaan schijnt dat tanden inzetten niet altijd geweest te zijn; wij lezen van een zekeren Johannes Rompers en Willem Verklokken, dat zij er nog wat anders bij deden; de een namelijk verkocht tafel- en zakmessen en allerhand galanteriën tot eenen civielen prijs; de andere vervaardigde ook alle soorten van quasten voor gery van paarden en gordijnkoord tot cieraad der kamer.

²⁾ APPOLO'S Lusthof, A'dam 1673.

Weer een ander plaatst het volgende versje op de deur:

Samson bond drie honderd vossen aan malkander
 En dat is in zijn leven nooit meer gebeurd.
 Hier zet men tanden in 's menschen mond
 En maakt maklijke banden voor die zijn gescheurd.

Ook vond men:

Men vischte Mozes uit de biezen,
 Hier trekt men tanden en kiezen.

Ook:

Hier trekt men tanden voor jonge en oude,
 Doch zij zijn gelukkig, die ze mogen behouden.

En:

Hier woont Jan Symensz, een meester lang geweest,
 Die Tandpijn, Kakhieren en Breuken braaf geneest,
 Die dat volk baat, dat besmet is met vuyle qualen,
 Als ook die ras geholpen willen wezen en traag zijn
 om te betalen.

Middelen voor tandpijn adverteerde men b. v. als volgt:

Hier woont Rachel, de vrou van Mozes Polak,
 Sij verkoopt ivore en hoorne kammen en silver,
 stroyzak en lak,
 Ook zwarte pleistertjes voor meisjes om de tantpijn
 te stillen,
 Als ook Neurenburger zalf, en oprechte Frankforden Pillen.

Ontstond na Fauchard een uitgebreide tandheekkundige literatuur, in ons land was dit niet het geval en om de geleidelijke ontwikkeling onzer kunst hier te lande na te gaan, blijft ons niets over dan de couranten-aankondigingen na te pluizen.

In het kort zal ik het een en ander aan deze ontleenen. Wij leeren er uit, dat b. v. een geregeld onderzoek reeds in 1735 plaats vond; een zekere Sieur Marchante, chirurgijn en tandmeester zegt, dat hij patiënten aanneemt bij het jaar.

Wij vinden van 1692 tot 1879 ongeveer 130 verschillende namen van tandartsen — daaronder 6 vrouwelijke — in de annonces; Lehman Joseph adverteerde b. v. gedurende 20 jaren, Simon Nathans 26 jaren en Samuel Lehmans 45 achtereenvolgende jaren.

„Tandmeester” vond ik voor het eerst in 1735; „tandarzt” in 1756. Tandborstels werden in 1757 hier met een Engelsche mondtinctuur verkocht, doch reeds op de vierde tabel der Medicinale en Chirurgicale Werken van Cornelis van Solingen in 1698, komen zij voor en wel twee soorten w. o. reeds een met verwisselbare haren.

Men moet niet meenen, dat onze vroegere collegae steeds maar op markten enz. hun beroep uitoefenden. Zij hielden ook wel degelijk te huis consult en trachtten, b. v. door uithangteekens, het plaatsen van een pop, het uithangen van kiezen (soms verguld), het plaatsen van hun portret en het verspreiden van vliegende blaadjes en penningen, de aandacht te trekken, ja, Samuel Lehmans deed in 1775 al aan lichtreclame; hij brandde 's avonds een machine met zijn naam er in. Een enkele werd rijk, zooals „le grand Thomas”, die op de Pont Neuf te Parijs kiezen trok; liet 55900 livres d'argent na.

En in 1772 adverteert Tomassius reeds, dat hij niet gelijk de kwakzalvers op de markt staat, doch dat die hem van noode hebben, hem zoowel binnen als buiten de stad kunnen laten ontbieden.

De collegialiteit liet soms nog wel eens wat te wenschen over; ter illustratie daarvan iets uit 1787. Moses Gabriel, geadmitteerd Kies- en Tandmeester, het infaam verdigte Advertisement door Samuel Lehmans in de Oprechte Nederlandsche Courant van den 4 dezer geplaatst, gelezen hebbende, hoedanig de zelve uit in dato den 3 dezer, op de Botermarkt, een zeker Vrouwpersoon in het trekken van een Kies mishandeld zoude hebben en ten deze

opzichte door de Omstanders tegelijk van de Chais zoude zijn gehaald geworden, zo hij door Dienaars niet gered geworden was, zo adverteert dezelve het respectabel Publiek, dat zulks onwaarachtig is. Trouwens het laatste zoude door deszelfs aangehitste en omgekogte Lieden (welke hij Omstanders noemt) wel hebben kunnen gebeuren, bij aldien niet verscheidene aanzienlijke Personen hadden daar bijgestaan, welke het ongelijk hem, Mozes Gabriel, door Samuel Lehmans en deszelfs aanhang geworden niet geduld hadden: zo dat het voornoemd leugenachtig Advertissement van hem Samuel Lehmans, alleen uit Eigenbelang en om deszelfs even schoon te maken, in de Courant geplaatst geworden om daardoor ware het mogelijk, hem, Mozes Gabriel van zijn Brood te berooven en van de Botermarkt te verdrijven, gelijk dezelve reeds aan twee andere, ja zelfs aan zijn eigen familie heeft gedaan, — houdende laatst-gemelde de baatzugtige Samuel Lehmans voor een Eerdief, Infame Lasteraar, ja zelfs voor een voorleider en schurk, zo lang tot hij hem van Onkunde in zijn Praktijk kan overtuigen, maar wel zal Mozes Gabriel der Wereld aantoonen, verscheidene deerlijk door hem mishandelden, beloonende te dien einde een Premie van twee Ducaten voor de Armen, en een Ducaat voor diegene, welke hem van de Waarheid, zo wel om 't gene wat de 3 dezer zoude gebeurd zijn, als wat voor dezen gebeurd mogte zijn, te overtuigen en principaal de Persoon aan te toonen, waar van zijn Libelleus-advertissement mentie heeft gemaakt, weshalve een ieder verzogt wordt, zich aan een zo infaame Lastertong niet te storen; maar bij benoediging hem Mozes Gabriel met dezelfde Gunst als voorheen te vereeren, de Armen worden door hem om niet geholpen.

Dat liet Samuel Lehmans niet op zich zitten; hij antwoordt:

S. Lehmans ziet 't schurkagtige advertentie van eenen M. Gabriel, opgesteld door zekere verloopene en dronke Comptoir knegt (want hij Gabriel kan nog schrijven, nog leezen) met diezelfde veragting aan, die 't meriteerd en agt hem Gabriel met zijn Opstellen te ver beneden hem om die laevise Advertentie te beantwoorden. N.B. Men kome 's Maandags op de Botermarkt

en zie de behandeling van die Gabriel en van hem Lehmans, en oordeele.

Ik heb wel eens hooren beweren, dat de tandartsen van vroeger alleen maar pijnverdrijvend en cosmetisch werkten, dat hun het belang der tanden voor de gezondheid ontging.

Niets is onjuister dan deze bewering; hier volgt wat een Hollandsch tandarts er over dacht in 1789. „Het is een bewezen waarheid, dat de Tand en zeer nuttige deelen van ons lichaam zijn; zo wegens cieraad als gebruik tot onze voeding en ze schoon te houden, zeer noodwendig is tot onderhoud van Schoonheid en Gezondheid.

Het is de onvermijdelijke pligt van Ouders, Voogden, Gouverneurs en alle andere, die eenig toezicht over Kinderen aanvertrouwt is, op 't uitkomen, aangroeien, verwisseling, rangeering schoon en duurzaamheid der tanden te passen, zo van zig zelve als van hunne onderhoorigen van alle Ouderdom.

Aan alle Personen zonder onderscheid staan zuivere, schoone en wel gerangeerde Tand en goed. Zij vercier en niet alleen de mond, maar doordien de Tand en het eerst in het oog vallen, men gemeenlijk de schoonheid van een Weezen aan de Tand en beoordeelt, geven het geheel Aangezigt een bijzondere bevalligheid. Daarentegen maken vuile of met kalk bezette tand en slecht aanzien, eene adversie in den omgang door de walgelijke stank, die zij uitwasemen. Het Tandvlesch wordt van dit Kalk weggestoot en men verliest zijn zo noodig gebit van dag tot dag. Hoe hinderlijk 't missen van Tand en voor in den mond is, en hoe mismaakt de rottige stompen en ingevallen lippen staan, waardoor de stem zijn natuurlijke klank verliest en het Lachen in plaats van blijdschap en genoegen, gebrek en mismaaktheid aanduiden, zal niemand kunnen tegen spreken. Men zoude nauwelijks geloven, hoe nadeelig het verwaarloozen der Tand en voor de Gezondheid is, want de beste, lekkerste, voedzaamste spijzen, door het losstaan der Tand en niet wel gekauwd, of met het vuil en stank der Tand en ingerolt na de maag gezonden, worden bedorven en bederven verder den Chyl, ontstellen Maag en Darmen, veroorzaken heftige pijnen, ontstekingen, krimp-

gen, zenuwtrekkingen en ander toevallige ziekens. Weliswaar de zinkens, Roos of Scheurbuik daar velen aan laboreeren is veel-tijds schuld daaraan, maar meest wordt het verwaarloosd.

1. Door de ouders, Voogden, Gouverneurs, Gouvernantes of andere al boven gemeld, die zig flatteeren, dat de holle kiesjes, tandjes, stukjes en worteltjes, die ze bij de kinderen zien (zo zij immers er na zien) van zelf uitvallen en zoo lang wachtten, tot-dat de nieuwe daar reeds achter zittende, aansteken, bederven en een slecht, ongerangeerd gebit veroorzaken.

2. Door teedere moeders, die bang zijn, dat men hunne lievelingen kwaad zal doen en liever verkiezen, dat de kindertjes met kromme, ongerangeerde puntige, gevaarlijke Tandten loopen, dan ze in handen te geven van een deskundig man, die het (zo hij zijn zaken verstaat) in weinig tijds bijna zonder pijn redresseert, middelen aan de hand heeft om 't redresseeren.

3. De Vuil en Slijmigheid op de Tandten wordt van sommigen zoo weinig geacht, 't zij uit Lui- of Morsigheid, dat men Slijm, Kalk Of Scorbutique Wijnsteen op de Tandten laat zitten, het-welk 't Tandvleesch weg stoot, de Tandten losmaakt, de lugt, die er noodzakelijk in en uit spelen moet, belet, en men zijn Gebit en grootste Cieraat, nog jong zijnde, kwijt wordt en niet dan te laat beklaagt.

Dit voor te komen of te verhelpen, heeft de Kies- en Tand-meester Samuel Lehmans te Amsterdam zijn meesten tijd en opmerking, vele moeite, kosten, eigen oefening en groote onder-vinding aan besteet, daarin het menschdom nuttig te zijn.

1. Verhelpt alle ongeregelheden der Kiesjes en Tandjes aan Kinderen en doet deselve goed, gemakkelijker en in goede orde groeien.

2. Maakt de slijm, kalk, scorbut van de Tandten en maakt de zwartste Tandten wit en zuiver zonder het émail te beschadigen.

3. Zet valsche, artificiëele en natuurlijke Tandten in de plaats daar eenige manqueeren, die men van de natuurlijke, eigen Tandten niet onderscheiden kan.

4. Vult de holle, onpijnlijke Kiezen met goud, zilver of lood, daar zij vele jaren blijven zonder hinder.

5. Vijlt de scherpten en Punten van de Kiezen, dat ze Tong, Lippen en Wangen niet beschadigen.

6. Neemt de pijnverwekkende holle Kiezen of Tandem uit, al mogen zij tot diep in de kasten afgebroken, of verzweeringen er bij, dat men de mond nauwelijks kan openen, zonder eenige pijn.

Offereerd zijn Advies aan desbenoodigd zijnde gratis."

Tandheilkundige verzorging voor het schoolkind meenen sommigen dat iets nieuws is; ach neen, daaraan deed men vroeger ook al; luistert maar:

1793. Abonnement voor fl. 10.10 in 't Jaar, de tanden schoon, wit en in goede orde te houden. Ouders, voogden, die 't Wel en schoon der kinderen niet onverschillig kan zijn, dienen dat niet te verwaarloozen. De Kies- en Tandmeester Samuel Lehman's adverteerd, dat hij inschrijvingen aanneemt als boven gemeld, komende eens in de maand, of zo veel meer 't noodig is, in scholen of Huizen na de Tandem te zien en wat ten beste oordeelt er aan te verrichten.

De porceleinen kunsttanden, — die nu uitsluitend gebruikt worden — werden omtrent 1776 in Frankrijk uitgevonden; in 1826 werden zij hier voor het eerst geadverteerd, n.l. als volgt:

Dents minérales.

Mr. Talma vient enfin de réussir à faire des dents minérales dites incorruptibles, qui ont de grand avantage sur toutes celles faites jusqu'à présent à Paris en ce qu'il est parvenu à donner aux siennes la forme et la couleur des dents naturelles et en même temps leur solidité et leur durée, ne laissent rien à désirer une fois qu'elles sont placées dans la bouche, où l'oeil le plus exercé ne pourrait les distinguer des naturelles.

Gij weet, men kent geheele receptenboeken in dichtmaat (b. v. van Servilius Damocrates) men heeft de ontleedkunst, de verloskunde, zelfs de geschiedenis der geneeskunst in dicht gebracht en ook ons beroep is dichterlijk behandeld geworden en wel door J. Marmont in zijn L'odontotechnie ou l'art du dentiste. Poème didactique et descriptif en quatre chants. Paris 1825.

Weet gij welken raad hij den tandartsen van zijn tijd gaf?
Deze:

Vous qui vous destinez à l' Odontotechnie,
Il faut à la pratique unir la théorie;
Etudiez votre art, travaillez constamment,
Et ne vous bornez pas à plomber une dent;
Suivez Maggiolo dans ses savantes veilles,
Tous les jours découvrant de nouvelles merveilles;
Dans son laboratoire entouré de réchauds,
Son esprit s'enflammait au feu de ses fourneaux.
Instruit en chirurgie ainsi qu'en médecine,
De même que ses dents sa gloire a pris racine.

Hij beweert de uitvinder te zijn van den mondspiegel, die hier in 1835 voor het eerst door een ander beschreven wordt. Het amalgaam, waarmede heden millioenen kiezen gevuld en behouden blijven, werd in Nederland voor het eerst in 1840 als Minéral Succédaneum aangekondigd en in 1859 werd de caoutchouk als basis voor de kunstgebitten aangeprezen.

Ik zal niet uitweiden over het aandeel, dat tandartsen gehad hebben bij de toepassingen van verschillende verdoovingsmidde-len; toch is misschien een artikel uit de „*Gazette médicale de Paris*” van 1847 wel van belang, n.l.:

Bldz. 627. Au plus beau temps de l'éthérisation, la Gazette médicale et quelques organes de la presse manifestèrent des inquiétudes sur les graves abus que pourrait amener un pareil moyen laissé à la disposition du premier venu. Ces tristes prévisions commencent à se réaliser. Tout le monde a pu lire dans les journaux qu'un dentiste venait d'être arrêté pour violences exercées sur une jeune fille éthérisée par lui. La Société des dentistes de Paris, justement émue à la nouvelle de ce fait, s'est assurée et a immédiatement informé le public que le coupable exerçait sans diplôme.

In denzelfden jaargang kan men lezen, dat in het Groot-Hertogdom Hessen—Darmstadt verboden was aan officieren

van gezondheid, tandartsen en vroedvrouwen aetherdamp bij hun verrichtingen te gebruiken.

De geschiedenis der tandheelkunde levert ook de bewijzen, dat wij niet alleen nuttig zijn voor onze patiënten, maar ook voor de gemeenschap. Daartoe een kleine statistiek. In 1790 waren te Parijs niet meer dan 5 tandartsen en in 1828 niet minder dan 140. Vijf verdienden er per jaar 40.000 francs. 45 meer dan 9000 frs. en 80 2000 frs., tezamen 1.379.000 francs. In de departementen waren ongeveer twee honderd tandartsen en als men aanneemt, dat ieder van hen in doorsnee frs. 5000.— inkomen had, dan maakt dit 1.00.000 frs. Door den verkoop van elixirs poeder, opiaten enz. tegen mondziekten of conserveering der tanden, schatte men dat apothekers, parfumeurs, kramers en anderen hetzelfde als de tandartsen verdienden, te zamen dus 2.379.000 frs. Van de dertig millioen inwoners van Frankrijk rekende men dat er 1.500.000 wat aan het onderhoud hunner tanden deden en per jaar een tandmiddel à 75 centimes kochten d. i. 1.125.000 frs. Alles te zamen dus 5.883.000 frs. Trekt men daarvan af 600.000 frs. voor b. v. het uittrekken der tanden en andere operaties, die slechts door deskundigen verricht kunnen worden en in het gebied der chirurgie vervallen, dan blijkt dat de tandheelkunde reeds in 1828 beschouwd kon worden als een tak van industrie, die jaarlijks 5.283.000 frs. inbracht. Deze getallen zijn in onze dagen ontzaglijk gestegen.

Ook de beoefening der geschiedenis van de tandheelkunde is niet nieuw. Reeds in 1808 publiceerde Dūval zijn *Recherches historiques sur l'art du dentiste* en *Conseils des poètes anciens sur la conservation des dents*. Blandin in zijn: *Anatomie du système dentaire* van 1836 heeft de geschiedenis van de ontleedkunst der tanden behandeld; in den derden druk van het *Traité complet de l'art du dentiste* door Maury en Gresset vindt men reeds een bibliographie van schrijvers op tandheelkundig gebied en bij Linderer in zijn *Handbuch der Zahnheilkunde* II deel 1848 treft men een *Chronologische Geschichte der Zahnheilkunde* aan en opgave van tandheelkundige werken.

Een onlangs door Chr. Greve saamgestelde lijst van tandheel-

kundige werken bevat alleen tot 1845 reeds ongeveer 1260 nummers.

Aan het eind mijner lezing mag ik u zeker wel de woorden van Choulant in herinnering brengen, die luiden: „Und dennoch erkennt man die wahrhaft wissenschaftliche Bildung eines Mannes vorzugsweis an der Art, wie er über die Vorzeit und frühere Verdienste urteilt”.

Tot de aanwezigen, Mijnheer de Voorzitter, zou ik, wat Galenus noemt, een „exhortatio ad artes” een kleine aansporing tot de kunst willen richten en zeggen:

Wilt aandacht eens wijden
 Aan vroegere tijden
 Aan voorgangers leer,
 Ook geheel U steeds geven
 Opdat nà dit leven
 Uw' naam keere weer
 En schitt're en blinke
 En luide weerklinke
 Uw kunste tot eer.
